

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ЄФІМЕНКО СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК: 101.1+314.2

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ БІЗНЕСУ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Борінштейн Євген Русланович,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Полисаєв Олександр Павлович,
Державний університет телекомунікацій,
завідувач кафедри соціології
та гуманітарних дисциплін.

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Кримець Людмила Володимирівна,
Національний університет оборони України,
провідний науковий співробітник НДЛ соціально-гуманітарних проблем.

Захист відбудеться 12 травня 2016 року о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 11 квітня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення бізнесу в суспільстві, що трансформується можна розглядати як оформлення його в якості специфічного соціального інституту, який забезпечує структурний взаємозв'язок соціоекономічних, соціополітичних та соціокультурних інтересів різноманітних незалежних груп сучасного суспільства, від генезису і узгодженості яких значною мірою залежить рівень соціальної стабільності.

Бізнес як складне соціальне утворення сучасного суспільства являє собою не тільки суто економічний феномен, пов'язаний з виробничими відносинами з приводу власності, тобто з її збереженням, розпорядженням і примноженням за рахунок підприємницької діяльності – бізнес є також інституційним актором сучасної мережі соціальних відносин, який відстоює на рівноправній основі з іншими інститутами свої інтереси і несе корпоративну соціальну відповідальність перед суспільством.

Для України проблеми, пов'язані із взаємодією бізнесу, держави і громадянського суспільства мають особливу соціальну та наукову актуальність. Суспільні реформи покликані сприяти трансформації бізнесу в ефективний комунікативний інститут соціально-політичних взаємодій і соціальних інновацій. Зростання інноваційної економічної активності в українському суспільстві, поява у соціальних суб'єктів адекватної сучасності ціннісно-нормативної мотивації, спричиняє трансформацію бізнесу у повноцінний інституційний компонент громадянського суспільства.

Актуальність філософського аналізу бізнесу у контексті громадянського суспільства обумовлена значною кількістю теоретичних напрацювань та практичних результатів формування соціально-свідомого громадянського суспільства у провідних країнах світу з одного боку, і відсутністю акцентованого розкриття філософських констант соціально-відповідального бізнесу в теорії вітчизняного підприємництва – з іншого, що ускладнює придбання цією теорією статусу концептуальної завершеності.

Важливість виділеної проблеми, недостатній рівень її теоретичного обґрунтування в соціально-філософському аспекті, зумовлюють потребу вирішення **наукового завдання** дисертаційного дослідження, яке полягає у дослідженні соціально-філософських основ бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота пов'язана з науковою тематикою кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та виконана в межах науково-дослідної теми «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання» (номер державної реєстрації 011U010462). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради ПНПУ імені К. Д. Ушинського, протокол № 6 від 30.01.2014. Запропонована робота спрямована на дослідження важливих аспектів соціально-філософського осмислення буття соціуму.

Мета дослідження: здійснення соціально-філософського аналізу бізнесу як інституту сучасного громадянського суспільства.

Реалізація зазначеної мети зумовила постановку та вирішення ряду взаємопов'язаних дослідницьких **завдань:**

- визначити теоретико-методологічні аспекти дослідження бізнесу як соціального інституту;
- виявити особливості актуалізації економічних аспектів громадянського суспільства у соціально-філософському дискурсі;
- проаналізувати основні форми та моделі взаємозв'язку інститутів громадянського суспільства, бізнесу та державної влади у сучасному соціальному просторі;
- розкрити соціально-політичні аспекти становлення та розвитку бізнесу у сучасному соціумі;
- обґрунтувати ключові складові генези українського бізнесу як базового регулятора суспільних відносин;
- дослідити становлення соціальних практик партнерської взаємодії бізнесу та влади у контексті формування цивілізованого підприємництва у сучасній Україні;
- виявити зміст та специфіку формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу у сучасному українському соціумі.

Об'єктом дослідження є соціально-економічна сфера сучасного суспільства.

Предмет дослідження – соціально-філософські основи бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства.

Методи дослідження. Дослідження має метадисциплінарний характер. Методологічний фундамент дослідження склали загальнонаукові принципи системно-структурного та структурно-функціонального аналізу в поєднанні з конкретно-історичним методом, що надали можливість простежити генезу розвитку предмета дослідження у динамічному вимірі. Евристичний потенціал цих підходів дозволив вивчити і виявити специфіку соціально-політичних

чинників і динаміку становлення українського підприємництва як ефективного та соціально-відповідального інституту громадянського суспільства.

Для реалізації теоретичних завдань використовувалися такі методи теоретичного та емпіричного рівня як ретроспективний аналіз філософських поглядів на предмет дослідження; порівняння різноманітних підходів до пояснення бізнесу і його складових; індуктивний синтез на основі екстраполяції виявлених закономірностей і узагальнень в реальну соціально-економічну українську дійсність.

У дисертаційному дослідженні використано розробки, положення і висновки провідних українських і зарубіжних вчених, що спеціалізуються на вивченні процесів інституційної трансформації політико-правових і соціально-економічних систем перехідних суспільств, у тому числі фундаментальні роботи сучасних філософів, націлених на концептуалізацію предметного поля соціально-філософського вивчення бізнесу. Антропологічний аналіз в рамках теорії та методології соціальної філософії сприяв виявленню об'єктивної природи і сутності бізнесу.

Використання системного підходу обумовлює розкриття концептів інституційних змін, що означають бачення бізнесу як відкритої метасистеми, що постійно реагує на зміну політичного і соціального середовища. Рівновага положення бізнесу і влади в суспільстві – це система постійних динамічних структурно-функціональних перетворень і комбінацій. Акцентуалізація бізнесу як відкритої соціально-економічної системи є, з нашої точки зору, основою розвитку сучасної теорії бізнесу.

Аналіз основних тенденцій розвитку бізнесу, а також оцінка можливих перспектив його формування та подальшої еволюції суспільних відносин, які передбачають звернення до дослідження процесів, поки ще далеких від свого завершення, актуалізували використання методів ймовірного соціального прогнозування.

Наукова новизна отриманих результатів. Вперше в сучасному українському філософському дискурсі виконано дисертаційне дослідження, в якому розкрито соціально-філософські основи бізнесу в контексті сучасного громадянського суспільства. Вирішення конкретних завдань сприяло досягненню мети дослідження, зумовило і підтвердило наукову новизну здобутих результатів.

Вперше:

- на основі соціально-філософського аналізу запропонована авторська концепція бізнесу як фундаментального соціально-політичного інституту

громадянського суспільства, в рамках якої бізнес розглянутий як специфічний вид людської діяльності, що актуалізується за допомогою соціальної взаємодії, заснованої на принципі усвідомлення особистої відповідальності за результати своєї діяльності, де успіх вимірюється не тільки матеріальними й управлінськими досягненнями, а й рівнем соціального престижу та соціальної активності;

- поняття «громадянське суспільство» розкривається як простір забезпечення життєдіяльності соціокультурної та матеріальної сфер суспільного буття, їх відтворення і трансляції від покоління до покоління, а також системи відносно самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і соціальних груп, реалізації приватних та групових інтересів і потреб громадян;

- проаналізована підприємницька діяльність не тільки як вид економічної діяльності, але і як спосіб раціонального буття людини, її ставлення до світу та прагнення до його перетворення, висловлене через систему цілеспрямованого прямого або опосередкованого впливу на формування інтерсуб'єктивних соціальних процесів за допомогою специфічних методів, засобів та механізмів соціальної взаємодії.

Уточнено, що:

- основним механізмом для досягнення суспільної злагоди в умовах громадянського суспільства ми вважаємо соціальну взаємодію, сформовану на демократичних принципах гуманізму, толерантності та партнерства: в умовах громадянського суспільства тільки діалог між державною владою і незалежними соціальними організаціями може забезпечити досягнення суспільного консенсусу, що стане базою для оптимального розвитку соціально-орієнтованої економіки;

- у сучасному українському суспільстві формуються ціннісні та комунікативні передумови для активації ролі бізнесу у процесі формування громадянського суспільства: успіх соціальних перетворень залежить від формування нової ціннісно-комунікативної системи, в якій рівень ідентичності включав би в себе індивідуалістичні та прагматичні установки етики успіху; цінності колективізму і солідарності; етику служіння на благо суспільству і здатність до оперативної мобілізації та оптимізації соціального простору;

- створення соціально-орієнтованого ринкового господарства на основі розширення системи корпоративної соціальної відповідальності та соціальних практик партнерства бізнесу та публічної влади дозволяє емансипувати український бізнес від впливу неправових інституцій, забезпечити консолідацію

і стабільність громадянського суспільства, мінімізувати соціальні ризики в майбутньому.

Отримало подальший розвиток:

- положення, що постіндустріальна система являє собою сучасний тип суспільства, матеріальним базисом, якого є засноване на інформаційно-технологічному способі виробництва соціальне ринкове господарство, надбудовою над яким є розвинене громадянське суспільство і соціальна демократична правова держава. У такому суспільстві забезпечується верховенство права, діють переважно правові закони і надійно захищені всі основні права і свободи людини, включаючи право власності та вільного підприємництва;

- дослідження специфіки функціонування бізнесу у контексті державотворення. Показана специфіка існування бізнесу в процесі формування соціоекономічних відносин з іншими інститутами в соціальній системі, коли функції бізнесу є суспільно-значущими, їх структура і зміст близькі до структури і складу функцій, які виконують в суспільстві інші соціальні інститути, що дає можливість визначити бізнес як елемент структурного механізму, за допомогою якого суспільство регулює і за необхідності здійснює соціальні зміни;

- розуміння феномену лобізму в умовах громадянського суспільства як нормативної практики, коли він постає в якості специфічної форми інформаційно-сміслового впливу бізнес-структур на політико-правові суб'єкти і інститути, які приймають рішення в інтересах відповідних економічних акторів з урахуванням сфери соціальної відповідальності;

- положення, що у сучасних умовах завдання бізнесу інтегрують в себе усі елементи соціально-політичної структури суспільства, успішного менеджменту. Це, перш за все, вимагає пошуку нових стратегій вдосконалення форм і функцій не тільки результату, але і процесу ведення бізнесу, орієнтованого не тільки на виробництво, обмін, розподіл і споживання, а й на трансформацію всієї системи соціокультурних та політичних проявів цієї діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у комплексному висвітленні впливу соціальних факторів на процес трансформації сучасного українського бізнесу в значимий інститут громадянського суспільства, що дозволяє поглибити соціально-філософське розуміння специфіки формування цього процесу в транзитивних суспільствах. Положення і висновки дисертації сприяють розробці методологічного інструментарію для дослідження процесу інституціоналізації громадянського суспільства в Україні і дозволяють

прогнозувати оптимальні тренди в еволюції національної моделі взаємин бізнесу, державної влади і громадянського суспільства.

Основні положення роботи можуть бути застосовані в практичній діяльності органів державної влади та бізнес-спільноти при здійсненні відповідної соціально-економічної політики, спрямованої на формування партнерських відносин бізнесу, влади і громадянського суспільства в умовах реалізації курсу на інноваційний розвиток соціуму. Висновки, сформульовані автором за результатами проведеного дослідження, можуть бути використані в процесі оптимізації практики взаємодії інститутів бізнесу з органами державної і регіональної влади. Матеріали дослідження можуть бути також використані у вузівському викладанні навчальних курсів за спеціальністю «соціальна філософія», «соціологія» і «теорія управління» при розробці та виконанні спецкурсів з проблематики громадянського суспільства і соціальних технологій взаємодії підприємницьких структур з державними і громадськими організаціями.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалась під час обговорення на постійно діючих теоретико-методологічних семінарах на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», а також під час виступів дисертанта на міжвузівських, всеукраїнських та міжнародних конференціях. Серед яких: V Міжнародна науково-практична конференція «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 2013р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми військової і соціальної психології і соціальної роботи» (Одеса, 2013р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Евристичний потенціал мислення людини в інформаційному світі» (Київ, 2013р.); Міжвузівська науково-практична конференція «Переговори в професійній діяльності: теорія і практика» (Київ, 2013р.); Міжнародна науково-практична конференція «Trendy ve vzdelavani» (Чехія, м. Оломоуц, 2013р.); Міжнародна науково-конференція «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства» (Одеса, 2015р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 14 публікаціях автора, в тому числі 6 статей у фахових українських виданнях, з них (1 стаття виконана у співавторстві внесок авторів рівнозначний); 1 стаття – у науковому виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз; 1 – збірка наукових праць та 6 – тези та матеріали конференцій.

Структура дисертації. Специфіка предмету дослідження, мета і завдання дослідження обумовили структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 222 сторінки, основна частина – 202 сторінки,; 20 сторінок – список використаних джерел, який містить 234 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, основні методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, вказуються відомості про їх апробацію, а також зазначаються структура та обсяг дисертації.

У **першому розділі «Соціально-філософські засади дослідження бізнесу як базового інституту громадянського суспільства»** аналізується ступінь наукової розробленості теми, розкривається сутність бізнесу як соціального інституту, визначаються теоретичні засади дослідження економічних аспектів громадянського суспільства у класичній та сучасній філософії.

У *першому підрозділі «Бізнес як соціальний інститут: соціально-філософська сутність та ретроспективний аналіз»* розглянуто бізнес як соціальний інститут з точки зору соціальної філософії.

Згідно концепції Г. Спенсера соціальний інститут є стійкою структурою соціальної дії індивідів і соціальних груп, спрямованою на задоволення їх потреб. Також питаннями розвитку соціальних інститутів займалися Е. Дюркгейм, Т. Веблен, М. Вебер, Е. Гідденс, Т. Парсонс, Ян Щепанський, Р. Мертон, А. Редкліф-Браун, Н. Луман. Бізнес визначено актуальним видом соціальної діяльності, орієнтованої на результат, формулювання якого визначається не загальними універсальними принципами і нормами, а практичними інтересами соціального суб'єкта. П. Дракер визначає мету і максимум бізнесу як досягнення результату згідно критеріїв успіху. І підкреслює, що ця мета знаходиться за межами самого бізнесу, вона міститися в суспільстві, оскільки бізнес є суспільним інститутом.

С. М. Булгаков у межах «філософії господарства» підкреслює, що для соціальної філософії характерна глибока економічна рефлексія, що формує більш витончену економічну самосвідомість, яка не тільки прагне до отримання прибутку, але і змушує задуматися над сенсом економічного і людського буття.

На основі аналізу робіт Ф. фон Хайєка і Л. фон Мізеса, в розділі запропоновані основні базові ознаки бізнесу як фундаментального соціального

інституту суспільства, в рамках якої бізнес розглянутий як специфічний вид діяльності, що актуалізується за допомогою соціальної взаємодії, заснованої на принципі усвідомлення особистої відповідальності. Проаналізована підприємницька діяльність як вид економічної діяльності і спосіб раціонального буття людини, її ставлення до світу та прагнення до його перетворення, висловлене через систему цілеспрямованого прямого або опосередкованого впливу на формування інтерсуб'єктивних соціальних процесів за допомогою специфічних методів, засобів та механізмів соціальної взаємодії.

На основі соціально-філософського аналізу запропоновано розподіл практичної раціональності управлінця-власника, активність якого спрямована на накопичення та примноження активів та інноваційної раціональності бізнесмена-інноватора, креативного архітектора економічної реальності. Зазначено, що бізнес є однією з форм соціально-організуючої творчої діяльності та фактором розвитку суспільних зв'язків і взаємодій.

У другому підрозділі *«Теоретичні аспекти дослідження громадянського суспільства у класичній та сучасній філософії»* здійснюється аналіз громадянського суспільства як контексту актуалізації бізнесу. Така концепція надає можливість виявити особливості взаємодії громадянського суспільства та бізнесу. Увага концентрується на специфікаціях впливу громадянського суспільства на формування, існування та еволюціонування бізнесу.

Основи сучасного розуміння громадянського суспільства заклали М. Вебер, А. Грамші, Т. Парсонс, П. Сорокін, С. Франк та інші мислителі першої половини ХХ століття. Оскільки бізнес виступає не тільки економічним, але і соціально-політичним інститутом сучасного громадянського суспільства, остільки у підрозділі звертається увага на висвітлення теоретичних питань, присвячених сутності, основним ознакам, структурі і функціям громадянського суспільства.

Зазначається, що громадянське суспільство є найбільш ефективним контекстом розвитку бізнесу в умовах сучасної постіндустріальної дійсності. Тільки в межах динамічного громадянського суспільства бізнес як соціальний інститут набуває того ступеня свободи, що найбільш повною мірою дозволяє задовольнити економічні, соціокультурні та політичні потреби підприємців щодо реалізації бізнес-потенціалу в напрямку розвитку ефективних та взаємовигідних соціально-економічних відносин.

Соціально-філософський аналіз бізнесу як соціального інституту громадянського суспільства спирається на теоретичні підходи, в яких структура і організаційний дизайн бізнесу розглядається як одна з проєкцій суспільної

структури; вбудованої в більш широкий соціальний контекст, що розвивається за правилами і закономірностями, характерними для усього суспільства. Будучи однією з головних підсистем суспільства, бізнес розуміється в цьому методологічному конструкті як специфічний для кожного соціуму інституціональний комплекс.

У третьому підрозділі «*Особливості розгляду економічних аспектів громадянського суспільства у соціально-філософському дискурсі*» визначаються соціально-економічні аспекти формування та розвитку громадянського суспільства.

В підрозділі зазначається, що громадянське суспільство в економічному аспекті являє собою сукупність вільних і автономних індивідів, що об'єднані спільною громадянською політичною культурою, соціальною солідарністю і почуттям соціальної відповідальності, здатних усвідомлювати і здійснювати свої цивільні права та обов'язки з метою досягнення економічного успіху. Підкреслюється, що в некомерційному секторі громадянського суспільства виникають і діють інститути бізнес-лобізму, професійно зайняті відстоюванням інтересів підприємницьких співтовариств в установах політичної та економічної влади, метою яких є створення оптимальних умов для задоволення інтересів і устремлінь соціальних суб'єктів бізнесу.

Різноманітні моделі інституційних змін у зв'язку з еволюцією громадянського суспільства представлені в роботах таких дослідників як Р. Аперсян, Е. Геллнер, Д. Кін, Дж. Л. Коен, Я. Паппе, С. Перегудов, А. Селігман, І. Шапіро, А. Шептун. Приділяли увагу аналізу цієї проблеми і вітчизняні мислителі – Є. Р. Борінштейн, В. Ж. Богайчук, Г. Б. Василевський, О. О. Долженков, І. В. Єршова-Бабенко, В. В. Ільїн, А. І. Кавалеров, Б. О. Кістяківський, Л. В. Кринець, С. А. Котляровський, О. В. Лісієнко, Г. В. Музиченко, В. В. Попков, О. В. Халапсис та інші.

У розділі робиться висновок, що в сучасному постіндустріальному суспільстві бізнес з суто економічного інституту, пов'язаного переважно з виробництвом і реалізацією відповідних товарів і послуг для споживачів, перетворюється на справжній соціально-політичний інститут громадянського суспільства і являє собою стійку структуру соціальної дії підприємців усіх форм власності, в рамках якої на нормативно-правовій основі задовольняються базові потреби населення у виробництві соціально значущих і доступних товарів і послуг, а також на основі цілеспрямовано організованого соціального ринкового господарства формується корпоративна соціальна відповідальність і забезпечується консолідація не тільки підприємницького співтовариства, а й

усіх основних класів, суспільних груп, організацій та інших соціальних категорій суспільства.

У другому розділі «**Організаційно-методичні засади функціонування бізнесу у сучасному соціумі**» зазначено, що матеріальним базисом постіндустріального суспільства є засноване на інформаційно-технологічному способі виробництва соціальне ринкове господарство, надбудовою над яким є розвинене громадянське суспільство і соціальна демократична правова держава. У цьому суспільстві забезпечується верховенство права, діють переважно правові закони і надійно захищені всі основні права і свободи людини, включаючи право власності та вільного підприємництва.

У першому підрозділі «*Основні форми та моделі взаємозв'язку інститутів громадянського суспільства, бізнесу та державної влади*» окреслено теоретико-методологічні аспекти дослідження бізнесу як базового соціального інституту громадянського суспільства. Важливими методологічними підходами визначаються системний, діалектичний, структурно-функціональний та інформаційний.

Методологія розробки філософських підстав аналізу соціальних і духовно-моральних аспектів становлення та розвитку бізнесу в розділі здійснюється на основі праць М. Вебера і В. Зомбарта. Теоретичне моделювання впливу соціальних факторів на зміни в соціально-економічних інститутах сучасного суспільства ґрунтується на роботах М. Олсона, К. Поланьї, О. Уільмсона, Н. Флінгстіна та С. Хантінгтона, що заклали методологічні підстави багатофакторного аналізу інституційної динаміки. Особливу значимість для аналізу бізнесу як соціального інституту мають дослідження Н. Лумана, П. Бурд'є і Д. Норта, що дозволили виявити надсучасні динамічні і статичні параметри в інституціоналізації соціального, економічного та політичного просторів, оформлення яких передбачає взаємодію і взаємозв'язок формальних та неформальних соціально-політичних чинників. Дисертант, застосовуючи означені методологічні підходи, акцентує увагу на тому, що предметна область дослідження бізнесу не повинна редукувати до вивчення формальних інститутів і громадських практик.

Звернення до концепцій Р. Даля та Ч. Ліндблома дозволило поглибити розгляд проблеми діалектики відносин бізнесу і влади. Згідно означеним дослідженням по-перше, бізнес, громадянське суспільство і державна влада залежать один від одного і дії кожного з них впливають на ситуацію іншої; по-друге, можливість влади позбавити бізнес контролю над власними ресурсами виступає стратегічним компонентом її домінування; по-третє, для бізнесу

переважніше перебувати у полі соціально-політичної взаємодії «з середини», відмовляючись від альянсів формальних та неформальних конфігурацій з владою: у такому випадку бізнес виграє від взаємодії як з громадянським суспільством, так і з владою; по-четверте, взаємозалежність бізнесу і влади має асиметричний характер, а їх відносини характеризуються нерівним ступенем уразливості.

У другому підрозділі «Соціальні фактори становлення та розвитку бізнесу у сучасному суспільстві» розкриваються динамічні аспекти формування бізнес-відносин у контексті сучасної соціально-політичної взаємодії.

Здійснюється аналіз соціально-філософських досліджень з окресленого питання: теорія «стадій зростання» У. Ростоу, теорії індустріального та постіндустріального суспільства Р. Арона, Д. Белла, З. Бжезинського і багато інших. Серед вітчизняних вчених найбільший внесок у розглянуту область наукових знань внесли Г. Музиченко, Н. Гедікова та Б. Кістяківський, що розробили багатфакторну теорію розвитку суспільства. Вона базується на інтегративній єдності суспільних, соціальних та культурно-духовних чинників.

Під суспільними факторами економічної соціодинаміки розуміються різноманітні, переважно зовнішні ключові детермінанти: рушійні сили соціальних процесів, які відіграють роль рушійних сил позитивного або негативного характеру. До факторів соціальних відносяться: рівень і якість життя основних груп населення, розвиненість соціальної структури і характер стратифікаційної диференціації, розвиненість соціальної інфраструктури: охорона здоров'я, відпочинок і т.д. Серед культурно-духовних чинників провідне значення має рівень соціальної довіри в суспільстві до даної соціально-економічної системи та довіри міжособистісної, до соціальних владних та бізнес-інститутів.

Спираючись на дані дослідницькі установки, у підрозділі запропоновано спробу систематичної реконструкції можливих моделей співвідношення соціально-політичної та економічної конкуренції. Перша модель – асиметрична конвергенція. Для неї характерно звуження державною владою політичної суб'єктності певних соціальних верств, які формують відповідні правила економічної конкуренції для меншості. Друга модель – симетрична дивергенція, при якій розбалансовані діючі умови реалізації принципу політичного плюралізму та економічні інтереси влади. Третя модель – рівновіддалений бізнес від влади: коли політична влада перерозподіляє власність економічних олігархів на свою користь, встановлюючи нові правила політичної конкуренції за відсутності нормальної конкуренції в бізнесі.

Третій розділ «Інститут бізнесу в системі структурування соціальних відносин української дійсності» присвячено філософському осмисленню проблем соціального регулювання вітчизняного соціально-економічного простору, яке пов'язане з протиріччями у соціальному житті країни: становленням громадянської свідомості та розкриттям потенційних можливостей української нації.

У першому підрозділі «Ключові аспекти генези українського бізнесу як базового регулятора суспільних відносин: сутність та механізми» йдеться про визначення найвпливовіших соціальних регуляторів українського бізнесу та виявлення його нагальних проблем.

Ключовими аспектами генези українського бізнесу є концептуальне оформлення еволюції його зв'язків з державою – від мінімізації ролі останньої і свободи бізнесу протиставленого їй, через ринкову державу, що регулює свободу бізнесу, де свобода забезпечена державою і вимагає особливої акцентуалізації. Ми вважаємо, що необхідним є вихід за межі економічної свідомості в предметному і сутнісному розумінні бізнесу, його «переміщення» у сферу політичного та соціального, що дозволяє фрагментувати певну логіку формування моделі взаємодії громадянського суспільства, бізнесу і держави, в якій рельєфно відображена і історія розвитку українського соціуму, і реальна практика політико-правових відносин та особливості становлення самого бізнесу в Україні.

У другому підрозділі «Становлення соціальних практик партнерської взаємодії бізнесу та влади у контексті формування цивілізованого підприємництва у сучасній Україні» доводиться, що взаємодія бізнесу та влади є невід'ємною частиною соціального буття будь-якого цивілізованого суспільства і має певну специфіку прояву в Україні.

Соціально-філософське дослідження бізнес-спільноти дозволяє стверджувати, що бізнес в якості соціально-значущого інституту громадянського суспільства являє собою структуру взаємодії, в рамках якої підприємці на нормативно-правовій основі задовольняють базові потреби населення в товарах і послугах в умовах соціального ринкового господарства. При цьому ризики соціально-політичних конфліктів з приводу використання економічних ресурсів мінімізуються за допомогою публічної політики підтримки різноманітних приватних некомерційних організацій, які виступають сполучною ланкою між бізнесом, громадянським суспільством і державою.

Зазначено, що бізнес розглядає державу не стільки як джерело додаткової конкурентної переваги, скільки як політичну основу при прийнятті необхідних

для підприємців економічних рішень. Певна частина українського бізнесу зацікавлена в збереженні існуючого порядку державного та регіонального управління, втрати від якого компенсуються можливостями здійснювати політичний вплив.

У третьому підрозділі «Специфіка формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства» доводиться, що в контексті розвитку бізнесу як активного соціально-значущого інституту громадянського суспільства найбільш актуальною постає проблема зміни світогляду бізнес-еліти та бізнесменів всіх рівнів у бік гуманізації економічних відносин.

Вагомою передумовою становлення цивілізованого бізнесу в Україні і чинником утворення його партнерських відносин з владою та громадськістю виступає підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, яка на державному рівні має забезпечуватися стимулюванням соціально відповідальної діяльності окремих підприємців. У сучасній соціально-філософській літературі дослідження з даної проблематики представлені В. Ж. Богайчуком, Л. В. Кринець, С. Е. Літовченко, А. А. Фетісовим якими пропонуються авторські трактування корпоративної соціальної відповідальності, розкриваються такі її структурні компоненти, як соціальні суб'єкти, принципи організації та реалізації, основні функції та історичні моделі, а також способи впорядкування і регулювання корпоративної соціальної відповідальності.

Таким чином, в Україні бізнес в даний час покликаний більш активно здійснювати корпоративну соціальну відповідальність, на основі якої можливе досягнення консолідації населення, мінімізація суспільних ризиків і потрясінь, а також поліпшення матеріальних умов і добробуту людей і населення в цілому.

ВИСНОВКИ

У висновках наведені підсумки проведеного дослідження, які в узагальненому вигляді відображають новизну, проблематику та загальну структуру роботи, а також вирішене наукове завдання, яке полягає у дослідженні соціально-філософських основ бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства:

1. Згідно авторської концепції, бізнес розглянуто як фундаментальний соціально-політичний інститут громадянського суспільства, що актуалізується за допомогою соціальної взаємодії, заснованої на принципі усвідомлення особистої відповідальності за результати своєї діяльності, де успіх вимірюється

не тільки матеріальними й управлінськими досягненнями, а й рівнем соціального престижу та соціальної активності. Підприємницька діяльність являє собою не тільки вид економічної діяльності, але і спосіб раціонального буття людини, її ставлення до світу та прагнення до його перетворення, висловлене через систему цілеспрямованого прямого або опосередкованого впливу на формування інтрасуб'єктивних соціальних процесів за допомогою специфічних методів, засобів та механізмів соціальної взаємодії.

2. Громадянське суспільство є найбільш ефективним контекстом розвитку бізнесу в умовах сучасної постіндустріальної дійсності. Тільки в межах динамічного громадянського суспільства бізнес як соціальний інститут набуває того ступеня свободи, що найбільш повною мірою дозволяє задовольнити економічні, соціокультурні та політичні потреби підприємців щодо реалізації бізнес-потенціалу в напрямку розвитку ефективних та взаємовигідних соціально-економічних відносин. Будучи однією з головних підсистем суспільства, бізнес розуміється як специфічний для кожного соціуму інституціональний комплекс. Одним з основних засадничих чинників генези бізнесу є система власності.

3. В структурі громадянського суспільства підприємницькі об'єднання представляють спілки бізнесменів, що контролюють переважну частину економічних ресурсів країни, які висловлюють їх потреби та інтереси. Експерти цих бізнес-спілок володіють найповнішою інформацією про те, що потрібно бізнесу для ефективного функціонування та розвитку. З огляду на це, представники спілок бізнесу мають залучатися до роботи в консультативних установах при органах державної влади, їх керівники повинні взаємодіяти з керівниками держави і рекрутуватися на посади в органи влади. В результаті спілки бізнесменів мають відігравати важливу роль у соціально-політичному процесі.

4. Висвітлення основних форм і моделей взаємовпливу бізнесу і державної влади створюють теоретичні передумови для розгляду ключових соціальних та політичних факторів їх взаємовпливу. Основними моделями взаємодії бізнесу і держави є плюралістична і неокорпоративістська моделі. Для плюралістичної моделі характерна діяльність держави в інтересах всього підприємницького класу, а неокорпоратизм припускає для органів влади можливість посилювати і підтримувати окремі бізнес-структури, роблячи їх уповноваженими представниками своїх інтересів. Проте не залежно від відношення до основних фінансово-економічних груп, влада має діяти в

інтересах системи в цілому, забезпечуючи її стабільність і можливість перебувати у відносній рівновазі.

5. Ключовими складовими генези українського бізнесу є базові тенденції трансформації соціальної активності спільноти українських підприємців і взаємовідносини бізнесу і влади. У сукупності суспільних факторів, що впливають ззовні і зсередини на процеси цивілізованого становлення та розвитку бізнесу в Україні виділяються системні фактори, що мають на нього комплексний вплив. Вони доповнюються структурними факторами, з визначеною сукупністю соціально-політичних детермінант і стимулів, а також відносно самостійним впливом на генезис бізнесу політичних, політико-правових і соціальних чинників. При цьому в комплексі соціальних чинників становлення і розвитку бізнесу в сучасному українському суспільстві основну роль відіграє корпоративна соціальна відповідальність, що стимулює громадянську еволюцію бізнесу в напрямку конструювання соціального ринкового господарства.

6. У сучасному українському суспільстві присутні необхідні ціннісні та комунікативні передумови для активації ролі бізнесу у здійсненні соціальної модернізації: індивідуалістичні та прагматичні установки і етика успіху; цінності колективізму і солідарності; етика служіння і традиційна здатність до мобілізації. Успіх перетворень залежить від формування нової комунікативної системи, в якій рівень ідентичності включав би в себе творчий індивідуалізм і установку на солідарність і співпрацю, а роль держави як головного чинника створення соціально орієнтованої ринкової економіки поєднувалася б з політичною опозиційністю бізнесу, етикою толерантності та відповідальності і консенсусом різних соціальних верств.

7. В умовах українського сьогодення виникла потреба у формуванні нової інституційної моделі взаємодії держави і бізнесу. У рамках цієї моделі на перший план виходить послідовна інтеграція бізнес-структур в інститути громадянського суспільства за допомогою державної політики формування соціального ринкового господарства. На основі вивчення соціальних практик партнерства бізнесу, громадянського суспільства і влади, націлених на формування соціально-політичних передумов інституціоналізації соціального ринкового господарства, показано, що в умовах трансформаційного процесу розвиток некомерційних підприємницьких асоціацій є найважливішою передумовою інституційної інтеграції бізнесу в структуру громадянського суспільства і набуття ним соціального капіталу для впливу на процес демократизації суспільства.

8. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу проявляється в різних аспектах. У формально-юридичному плані вона виражається у своєчасній сплаті всіх податків. У корпоративному аспекті соціальна відповідальність бізнесу передбачає активне інвестування коштів у розвиток власної соціальної сфери, включаючи медичні, спортивно-оздоровчі та інші об'єкти. У технологічному відношенні йдеться про випуск соціально значущої продукції та послуг, а в територіальному вимірі – про участь у місцевих та регіональних соціальних проектах. Що стосується розподільно-благодійної сфери, то тут соціальна відповідальність бізнесу виражається в готовності надавати допомогу нужденним групам населення своїми ініціативними заходами.

9. Становлення соціально-орієнтованого бізнесу та суспільно-відповідального ринкового господарства в контексті правової держави і громадянського суспільства емансипує український бізнес і знімає його залежність від не правових інституцій та груп впливу, забезпечує консолідацію і стабільність громадянського суспільства, мінімізує соціальні ризики і потрясіння в майбутньому та сприяє престижу бізнесу як соціально-значущої складової сучасності. Бізнес як складне соціальне утворення сучасного суспільства являє собою не тільки суто економічний феномен, пов'язаний з виробничими відносинами з приводу власності, тобто з її збереженням, розпорядженням і примноженням за рахунок підприємницької діяльності – бізнес є також інституційним актором сучасної мережі соціальних відносин, який відстоює на рівноправній основі з іншими інститутами свої інтереси і несе корпоративну соціальну відповідальність перед суспільством.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. Єфіменко С. А. Бізнес як соціальний інститут: методологічний аналіз / С. А. Єфіменко // Наукове пізнання: методологія та технологія, 2013. – № 1(30). – С 53-57.
2. Єфіменко С. А. Соціально-антропологічні аспекти формування особистості в громадянському суспільстві сучасної України / С. А. Єфіменко // Перспективи, 2013. - №2(56). – С. 41-43
3. Єфіменко С.А. Інституційні основи бізнесу в контексті сучасного громадянського суспільства / С. А. Єфіменко // Наукове пізнання: методологія та технологія, 2013. – № 2(31). – С. 52-56.
4. Єфіменко С. А. Основні фактори взаємозв'язку інститутів бізнесу та влади у громадському суспільстві / С. А. Єфіменко // Культура народів Причорномор'я, 2014. – № 266. – С. 67-71.

5. Єфіменко С. А. Раціональні основи формування взаємозв'язку інститутів бізнесу та влади / С. А. Єфіменко // Перспективи, 2012. – №4(54). – С. 23-27.
6. Борінштейн Є. Р., Єфіменко С. А. Соціально-філософський аналіз економічної сфери життя суспільства / Є. Р. Борінштейн, С. А. Єфіменко // Перспективи, 2015. - №1(63). – С. 38-44.
7. Єфіменко С. А. Формування партнерської взаємодії бізнесу та влади у контексті формування підприємництва в Україні / С. А. Єфіменко // Scientific Journal «ScienceRise». –2015. – №10 (15).– С. 52-55.
8. Yefimenko Sergey. Socio-philosophical analysis of the causes of inactivity in the context of Ukrainian economic ethics / Sergey Yefimenko // Идеи, 2013. – Брой 5(15). Година V. Р. 42-49.
9. Єфіменко С. А. Специфічні аспекти соціальної взаємодії в економічній сфері сучасного суспільства / С. А. Єфіменко // Матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції «Евристичний потенціал мислення людини в інформаційному світі», 13 листопада 2013р. (м. Київ, Національна академія педагогічних наук України). – С.168-169.
10. Єфіменко С. А. Бізнес як чинник формування громадянського суспільства / С. А. Єфіменко // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства», 26-27 травня 2015р. (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»). – С. 45-47.
11. Єфіменко С. А. Бізнес як соціальний інститут у системі демократичного суспільства / С. А. Єфіменко // Матеріали Міжнародної науково – практичної конференції «Сучасні проблеми військової і соціальної психології і соціальної роботи», 4 – 5 жовтня 2013р. (Військова академія м. Одеса). – С. 122-124.
12. Ефименко С.А. Коррупция в системе социального управления / С. А. Ефименко // Матеріали V науково-практичної конференції «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» 26.04.2013 Одеський університет внутрішніх справ, Одеса. – 2013. – С. 104-105.
13. Ефименко С.А. Корпоративная этика: вопросы теории и коммуникативные практики / С. А. Ефименко // Матеріали Міжвузівської науково – практичної конференції «Переговори в професійній діяльності: теорія і практика», 14 листопада 2013р. (м. Київ, Національний авіаційний університет).

14. Yefimenko Sergey. Business as a social and aducational institute / Sergei Efimenko // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Trendy ve vzdelavani», 19-20 cervna 2013 v. (Чехія, м. Оломоуц). – Р.409-413.

АНОТАЦІЯ

Єфіменко С. А. Соціально-філософські основи бізнесу у контексті сучасного громадянського суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2016.

Дисертація присвячена соціально-філософському аналізу бізнесу як інституту сучасного громадянського суспільства.

Як соціальний інститут громадянського суспільства бізнес визначено суб'єктом сучасної мережі соціальних відносин, що відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної консолідації населення та мінімізації громадських ризиків та потрясінь за допомогою створення матеріальних умов для послідовного зростання добробуту людей. Бізнес, заснований на конкуренції та економічній свободі, сприяє політичній демократизації суспільства, відстоює на рівноправній основі з іншими інститутами свої інтереси і несе корпоративну соціальну відповідальність.

У сучасному українському суспільстві формуються ціннісні та комунікативні передумови для активації ролі бізнесу у процесі формування громадянського суспільства: успіх соціальних перетворень залежить від формування нової ціннісно-комунікативної системи, в якій рівень ідентичності включає індивідуалістичні та прагматичні установки етики успіху; цінності колективізму і солідарності; етику служіння на благо суспільству і здатність до оперативної мобілізації та оптимізації соціального простору.

Ключові слова: бізнес як соціальний інститут, громадянське суспільство, економічні аспекти громадянського суспільства, соціальні відносини, соціальні фактори становлення та розвитку бізнесу.

АННОТАЦИЯ

Ефименко С. А. Социально-философские основы бизнеса в контексте современного гражданского общества. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет им. К. Д. Ушинского». – Одесса, 2016.

Диссертация посвящена социально-философскому анализу бизнеса как института современного гражданского общества.

В диссертационном исследовании использованы разработки, положения и выводы ведущих украинских и зарубежных ученых, специализирующихся на изучении процессов институциональной трансформации политико-правовых и социально-экономических систем переходных обществ, в том числе фундаментальные работы современных философов, нацеленных на концептуализацию предметного поля социально-философского изучения бизнеса. Антропологический анализ в рамках теории и методологии социальной философии способствовал выявлению объективной природы и сущности бизнеса.

Как социальный институт гражданского общества бизнес является субъектом современной сети социальных отношений и играет ключевую роль в обеспечении социальной консолидации населения и минимизации общественных рисков и потрясений посредством создания материальных условий для последовательного роста благосостояния людей. Бизнес, основанный на конкуренции и экономической свободе, способствует политической демократизации общества, отстаивает на равноправной основе с другими институтами свои интересы и несет корпоративную социальную ответственность.

В работе отмечено, что корпоративная социальная ответственность представляет собой упорядоченную совокупность социальных субъектов и институтов социально ответственной деятельности бизнеса, принципов и методов этой деятельности, а также конкретных моделей социально ответственной деятельности предпринимателей. На основе изучения социальных практик партнерства бизнеса, гражданского общества и власти, нацеленных на формирование социально-политических предпосылок институционализации социального рыночного хозяйства, показано, что в условиях трансформационного процесса развитие некоммерческих предпринимательских ассоциаций является важнейшей предпосылкой институциональной интеграции бизнеса в структуру гражданского общества и накопления им социального капитала для воздействия на процесс демократизации общества.

В современном украинском обществе формируются ценностные и коммуникативные предпосылки для активации роли бизнеса в процессе формирования гражданского общества: успех социальных преобразований зависит от формирования новой ценностно-коммуникативной системы, в

которой уровень идентичности включает индивидуалистические и прагматические установки этики успеха; ценности коллективизма и солидарности; этику служения на благо обществу и способность к оперативной мобилизации и оптимизации социального пространства.

Ключевые слова: бизнес как социальный институт, гражданское общество, экономические аспекты гражданского общества, социальные отношения, социальные факторы становления и развития бизнеса.

SUMMARY

Efimenko S. A. Social and philosophical foundations of business in the context of modern civil society. - The manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history. - State Institution "Southern National Pedagogical University after K. D. Ushinski. " - Odessa, 2016.

The thesis is devoted to the social and philosophical analysis of contemporary business as an institution of civil society.

Business as a social institution of civil society is the subject of modern business network of social relationships and plays a key role in ensuring social cohesion and population minimization of public risks and shocks through the creation of material conditions for consistent growth of human welfare. Business, based on competition and economic freedom promotes political democratization of society, stands on an equal footing with other institutions and their interests is corporate social responsibility.

In modern Ukrainian society emerging values and communicative prerequisites for activating the role of business in shaping civil society: social transformation success depends on the formation of a new value-communication system, which includes the level of identity the individualistic and pragmatic ethics installations success; values of collectivism and solidarity; ethic of service to the good of society and the capacity for mobilization and operational optimization of social space.

Keywords: business as a social institution, civil society, economical aspects of civil society, social relations, socio-economic factors of the forming and developing of business.